

Савенко А.

Общие художественные мотивы в творчестве Тараса Шевченко и Андреаса Кальвуса

Статья посвящена сравнительному исследованию некоторых поэтических концептов и мотивов, общих для творчества Т. Шевченко и А. Кальвуса. К таким можно отнести образ матери и концепт материнства, образ родины, концепт свободы, истины и Бога. Показано, что, несмотря на отсутствие каких-либо контактов или влияний между поэтами, принадлежность к общему культурному пространству, а также общность некоторых биографических эпизодов, взятых в широком контексте эпохи, создают механизмы схожей организации художественного пространства в их текстах.

Ключевые слова: образность, поэтический концепт, сопоставительные исследования, античность, современность, Греция.

Savenko A.

Common literary motives in the poetry of Taras Shevchenko and Andreas Kalvos

The article presents a comparative study of several common poetical concepts and motifs that occur in the poetry of Taras Shevchenko and Andreas Kalvos like a poetical imaginary of Motherhood, of Homeland, of Freedom, of Truth and of God. We argue that despite the lack of any evidence that one of these two poets was aware of very existence of another, some biographical coincidences as well as similar social, cultural and historical situation created unique possibilities of modeling virtual poetical dimensions in their texts.

Key words: imaginary, poetical concept, comparative studies, antiquity, modernity, Greece.

УДК 821.14.06

**Н. Клименко, д-р філол. наук, проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В НОВОГРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (ЗА ПЕРЕКЛАДАМИ ЯНІСА РИЦОСА)

У статті проаналізовано переклади творів Тараса Шевченка видатним грецьким поетом Я. Ріцосом, показано майстерність відтворення ним змісту оригіналу, його фоніки, смислового навантаження образів-символів, українських реалій та фразеологізмів.

Ключові слова: жанровий різновид твору, образи, символи, реалії, фоніка твору.

Ім'я Тараса Шевченка відоме в Греції з двадцятих років ХХ ст. Видатний і знаний у світі грецький письменник Нікос Казандзакіс написав про нього в 1930 р. в двотомній "Історії російської літератури", щоправда принагідно, розповідаючи про В. А. Жуковського, який допоміг викупити поета з кріпацтва. Нікос Казандзакіс був двічі в Києві, в Одесі, відвідав могилу Т. Шевченка в Каневі й відчув велику шану та любов людей до Кобзаря.

На п'ятдесяті роки ХХ ст. припадає час найбільш активного ознайомлення читачів Греції з творчістю Т. Г. Шевченка. До цього процесу були залучені талановиті письменники Греції. 1956 року в колишньому Радянському Союзі перебував видатний грецький поет, лауреат Міжнародної премії миру Яніс Рицос (1909–1990). Він відвідав міста Львів, Київ, познайомився з відомими елліністами, викладачами Київського університету ім. Т. Шевченка проф. А. О. Білецьким та Т. М. Чернишовою (докладніше див. про це 2, 117–118). Поетові розповіли про Шевченка, йому читали й перекладали його вірші. Я. Рицос був захоплений життєвим подвигом Шевченка, його поезією. На могилі Кобзаря в Каневі він дав слово написати про нього грекам. Уже в 1956 році він починає перекладати "Заповіт". Згодом у травневому номері "Επιθεώρηση τέχνης" ("Огляд мистецтв") Я. Рицос опублікував статтю про Шевченка і свій переклад поеми "Кавказ" [17, 9–13].

Подальшу роботу над перекладами творів Т. Шевченка Я. Рицосом та іншими поетами Греції стимулювала письменниця Еллі Алексіу (1894–1988). Вона підтримала ініціативу А. Білецького та Т. Чернишової допомогти в підготовці перекладів до 150-річчя з дня народження Кобзаря, в 1961 р. Організація видання "Кобзаря" в 1964 році в Атенах багато в чому завдячує саме Еллі Алексіу.

Прогресивні грецькі поети за підрядковими перекладами, поясненнями, коментарями, схемами віршування Шевченка, підготовленими блискучими популяризаторами української культури в Греції А. О. Білецьким і Т. М. Чернишовою та їхніми студентами переклали 28 його творів і їх було опубліковано в 1964 р. в Атенах: Т. Σεβτόένκο. Ποιήματα. – Αθήνα, 1964 [18]. Про роботу над збіркою грецьких перекладачів писали А. О. Білецький [3] та Т. М. Чернишова [8, 169–170; 9, 19–24; 10, 161; 2, 25–27]. Якість перших грецьких перекладів творів Кобзаря розглянув у своїй статті проф. О. Д. Пономарів, тоді студент Київського університету Шевченка [6, 13–17], згодом Ю. Микитенко [5, 301–321].

У цій статті зупинимось докладніше на аналізі перекладів 8 творів Т. Г. Шевченка Янісом Рицосом. Це "Причинна" ("Τρελλή"), "Вітре буйний, вітре буйний" ("Άνεμέ μου, ορμητικέ μου"), "Тече вода в синє море (думка)" ("Σκέψη"), "Тополя" ("Λεύκα"), "Кавказ" ("Καύκασος"), "Заповіт" ("Διαθήκη"), "Мені однаково" ("Το ίδιο μου κάνει"), "Ой одна я, одна" ("Μοναχή, ολорονάχη"). Я. Рицос обрав для перекладу різні за змістом і стилістикою твори Т. Шевченка: ранні, ліричні, близькі до народної поезії і ті, що були зразком його політичної лірики й насичені болем, гнівом, сатирою, неприйняттям царату та кріпосницького ладу Росії.

Серед ранніх творів була балада "Причинна". Сам поет у листі до редактора журналу "Народное чтение" О. О. Оболенського від 18

лютого 1860 року писав, що вона належала до перших його літературних творів [14, 102]. Я. Рицос переклав тільки першу її вступну частину. Зробив це він дуже майстерно, зберігши її образи та метрику, дібравши відповідні засоби новогрецької мови. Відтворено буремну ніч, точніше північ, розбурханий потужним вітром Дніпро, нічне небо, вкрите чорними хмарами. Ще далеко до світанку (бо треті півні не співали!), в гаю перекликалися сичі, скрипів ясен. Ця розбурхана природа – прелюдія тієї трагедії, що далі відбувається: гине дівчина, що довго чекає козака, який ворожка поробила зле, гине козак.

Я. Рицос відшукав новогрецькі паралелі до українських реалій:

*Πλατύς ο Δνείπερος μουγκρίζει,
άργυρος ο αγέρας μουγγανά,
τις αψηλές ιτιές λυγίζει,
σηκώνει κύματα βουνά.*

У нього і Дніпро реве, і дикий вітер завива і гне високі верби додолу, і піднімає гори-хвилі. Ми бачимо човен, який то вирина, то потопав:

*βάρκα στον πόντο που σαλπάρει,
και μια πηδά, και μια βουτά.*

Рицосові вдалося за допомогою добору грецьких слів зі звуком [р] створити образ бурі, передати ревіння вітру. Перекладач окреслює часові орієнтири події, використовуючи семантично паралельні до української мови фразеологізми, наприклад, про третіх півнів: *Ще треті півні не співали – Τρις δε λαλεί τ'ορνίθι ακόμη*. Час півночі. Сичі в гаю перекликались. – *Στα δάση οι γκιώνηδες κλαίν μόνοι*. Цей птах теж відомий грецькій мовній картині світу, реалізованої фразеологізмами. Він асоціюється з ніччю, а ще з приходом весни. *Ένας γκιώνης δεν φέρνει την άνοιξη*. Один сич весни не приносить, пор. укр. Одна ластівка весни не робить.

Початковий уривок балади "Причинна" ("Τρελλή") Я. Рицос переклав, дотримуючись традиції димотичних (народних) пісень, їхньої звукової організації, схильності до стягнення голосних, підвладних дії закону ієрархії цих звуків а<ο<и<е<і (тут вони записані латинськими літерами і передані в міру послаблення їх сили).

Я. Рицос, вибачаючись, що не до кінця переклав цей твір, писав до Білецьких у Києві, що в Шевченка багата глибинна українська фольклорна основа, що "Причинна" насичена мотивами і формами народної поезії. Їх важко органічно передати засобами іншої мови і досягнути художньої довершеності оригіналу. Ще він відзначав, що твір цей поліфонічний. Звукова палітра в творі створюється здебільшого короткими реченнями, де є суб'єкт, який видає звуки, і предикат. Пор.: *Рече та стогне Дніпр; Зареготались нехрещені ... / Гаї обізвася: галас, зик*; і протилежне твердження: *Кругом, як в усі, все мовчить*.

Балада різнопланова. Вона романтична і водночас прив'язана до землі. У ній представлено компоненти інших жанрів (досить згадати в цьому плані хор-танок русалок (утоплених діток і збезчещених дівчат): *Ух! Ух! Солом'яний дух*. У баладі є елементи надзвичайного, відбито вірування в русалок і відьом (*Поки відьми не літають*), довіри до ворожок – злих провісниць лихої долі.

Твір апелює також до історичної пам'яті народу [17, III–VIII]. В ньому згадано не просто парубка, а козака – оборонця волі й рідної землі. Козак поїхав за Дунай. І ця реальність зрозуміла слухачеві: у народу були живі спогади про Запорізьку Січ, зокрема і про Задунайську. Ми бачимо чорний *гай над водою*, / *Де ляхи ходили*; / *Засиніли понад Дніпром* / *Високі могили*. Ці рядки воскрешають у пам'яті інші сторінки історії України, її боротьби з ляхами. Уривок *Ідуть дівчата в поле жати* / *Та, знай, співають ідучи*: / *Як проводжала сина мати*, *Як бивсь татарин уночі* викликав асоціації з обороною рідної землі від татарських набігів.

У баладі, що є народнопоетичною та ліричною, звучать мотиви соціально-побутові. Козака й дівчину похватали громадою *Як слід, по закону* – з попами, корогвами, дзвонами: *Посадили над козаком / Явір та ялину*, / *А в головах у дівчини / Червону калину*. Трагічні поетові слова: *Насипали край дороги / Дві могили в житі*. / *Нема кому запитати, / За що їх убито*.

Шевченкова "Причинна" про високе кохання, про загибель закоханих, але вона життєствердна. "Причинна" виходить за межі поширеного в ті часи в Європі літературного жанру балади. Це відчув Я. Рицос. Основа й мотиви балади народнописанні. Невипадково два уривки з неї ("Реве та стогне Дніпр широкий" і "Така її доля" стали народними піснями. Однак вона своєрідна поєднанням образів, різних жанрів, містить навіть компоненти драми.

Своєрідність її ще виразніше помітна на тлі творів цього жанру в літературах іншими мовами, зокрема українською та грецькою. Тут стають у нагоді небагато статей зіставного плану. В літературознавстві вже зроблено спробу порівняти мотиви творчості Тараса Шевченка (1814–1861) та Діонісія Соломоса (1798–1857). Вони жили приблизно в той самий час, долі їхні різні, але подібна роль у своїх національних літературах. Обидвох їх вважають творцями літературних мов на народній основі: Шевченка – сучасної української, Соломоса – новогрецької літературної мови. Обоє їх називають співцями свободи, тими європейськими поетами першої половини XIX ст., хто став фундатором сучасних національних літератур [1, 156].

Обидва вони відстоювали в творах свободу своїх народів. Т. Шевченко боровся проти кріпацтва, царату, за духовне відродження українського народу. Д. Соломос оспівував героїзм грецького народу в боротьбі за визволення від Османського ярма.

Слова його вірша "Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν" стали гімном Грецької республіки. Шевченковий "Кобзар" явив світові український народ, його думи, його волю.

Це справедливі оцінки. Цікаво, що Д. Соломос і Т. Шевченко починали свою творчість з романтичних балад. Така була данина духові часу, романтизму в літературі, пов'язаному з національним піднесенням у Європі, утвердженням народної мови як літературної. Першим твором Д. Соломоса новогрецькою мовою була "Ксантула" – розповідь про дівчину-білявку і закоханість у неї поета. Вона теж стала грецькою народною піснею. У ній звучить мотив розлуки з коханою, далекої дороги морем на чужину. Баладу написано так майстерно, що перед уявою читача постає і темрява нічна, і море, і вітрильник на ньому, і поет, який дивився довго *На хвиль морських розмай*, на човен, що зник за морською піною. Він каже: *Все зникло, хвилі б'ються / І темрява буя / ... Не за човном я плачу, / Не жаль вітрил мені; / Ксантули більш не бачу. / Вона на чужині*. Відзначимо чудовий переклад цього твору Д. Соломоса Олександром Пономаревим, який блискуче відтворив образний світ вірша, його зміст, форму і стилістику. Цей вірш перегукується асоціативно з віршем Михайла Лермонтова "Белеет парус одинокий" мотивом чужини й самотності й місцем дії – морем: *Белеет парус одинокий / В тумане моря голубом. / Что ищет он в стране далекой? / Что кинул он в краю родном?*

У Шевченка події розгортаються біля Дніпра, однак згадуються і Дунай (*Чи в бистрім Дунаю коня напува*), і море (*За синім би морем милого знайшла*), і звучить мотив чужини, що розлучила дівчину з козаком.

Близький до "Причинної" ("Τρελλή") своїми фольклорними мотивами вірш "Вітре буйний, вітре буйний". У перекладі його Я. Рицос теж використав форму димотичних пісень – "Άνεμέ μου, ορμητικέ μου". Це уявна розмова дівчини з вітром про милого, який поїхав синім морем на чужину і про якого вона нічого не знає. У вірші теж звучить мотив розлуки, чужини, далекої дороги до неї морем. Персоніфікований вітер метафорично уособлює ту єдину силу, що може подолати велику відстань і збудити іншу сильну стихію – море (*Збуди його, заграй ти з ним, / Спитай синє море*) і якщо не допомоги, то хоч розрадити дівчину.

Цей вірш – щира сповідь про кохання до самозречення, про готовність загинути (*Втоплю свою недоленьку, / Русалкою стану*) і розділити долю милого, померти і бути біля нього: *Червоною калиною / Постає на могилі. / Буде легше в чужім полі / Сироті лежати*.

Відтворення змісту вірша, його образів (вітер, море, хвилі) та стилістики, а також римованої форми у Я. Рицоса бездоганні. Єдине, що йому не вдалося відтворити сповна, – це смислове навантаження

образу калини. Грецький відповідник, ужитий двічі як *θάμνος πορθυρός* (... στο μνημούρι του να γίνω / ένας θάμνος πορθυρός) та *θάμνος* (... και το λούλουδο κι ο θάμνος ...) перекладається як "кущ багрянний" та "кущ". У перекладі поеми "Тополя" Я. Рицос також послідовно замість іменника *калина* використовує слово *θάμνος* (кущ): *Защечебче соловеїко / В лузі на калині – Τητβίζει τ'αηδονάκι / μες τα θάμνα, στο λιβάδι*. На жаль, ці відповідники позбавлені того семантичного наповнення, які їм властиві в українській етнокультурі, та змісту в україномовній картині світу.

Укладачі "Кобзаря" Шевченка до вірша "Тече вода в синє море" додають помітку (Думка). Я. Рицос поставив *Δημοτικό*, тобто народна. Цей ліричний вірш написано 1838 року. Він про долю поета, почуття самотності на чужині, туги за рідним краєм, за втраченою волею, що асоціювалося в нього із знищенням Запорізької Січі, гіркоти від марного пошуку волі за синім морем, мабуть, у Задунайській Січі (1775–1828). Там поселилася частина козаків після знищення Запорізької Січі. Якихось десять літ відділяють двадцятичотирирічного Т. Шевченка від припинення існування цієї Січі, цього останнього осередка волі на чужій території в Османській імперії. Поет підкреслює, що немає вороття назад в Україну ні козакові, ні втраченій волі.

Мотив туги за рідним краєм, відчуття самотності (*На чужині не ті люди, / Тяжко з ним жити*) були близькі Я. Рицосові. Адже греки з давніх-давен у пошуках долі їхали на чужину, багато років боролися проти турецького ярма, селилися по всьому світу. І ця вимушена подорож-дорога була лейтмотивом народних пісень і художньої літератури в різні періоди історії Греції. Я. Рицос вдало відтворює голос козацької думи, докори сумління в козака, що покинув батька, неньку, молоду дружину. У новогрецькій, як і в українській мові, є запозичене з турецької слово *νένα*. Його й використовує Я. Рицос: *На кого покинув / Батька, неньку старенькую, / Молоду дівчину – Ανερώτητα που φεύγεις; / Σε ποιόν άφησες, αλλοιά, τον πατέρα, τη γριά νένα, / την καλή σου κοπελιά*.

Перекладач вдало передав канву твору, розв'язав проблему мовного оформлення вірша, відтворив сюжетні лінії. У нього, як і в оригіналі, зіставлено щасливу долю (*τύχη*) і лиху долю – біду (*καημός*). У кінці перекладу автор замінює образ поетових шляхів, зарослих тернами, на ближчий і уявлюваний у грецькій мовній картині образ доріг, порослих бур'янами (травами): *А журавлі летять собі / Додому ключами. / Плаче козак – шляхи биті / Заросли тернами – Γερανοί πετάνε σμάρια / πέρα απ'την ακρογιαλιά. / Κλαίει ο νιός κλειστές οι στράτες / κ' έχουν χορταριάσει πια*.

Українські *биті шляхи*, тобто наїжджені кіньми, підводами, сходжені, перекладено грецьким словосполученням із розмовним

іменником *στράτα: οι κλειστές στράτες*. Я. Рицос підкреслює, що вони покинуті, ще й дієсловом *χορταριάζω* у давноминулому часі – *κ' έχουν χορταριάσει πια*. В основі його іменник *χορτάρι* (трава, бур'ян). Хоча в грецькій мові існує слово *η τσαπουρνιά* – колючий куш (терен), проте дороги в степах чи в лісах, порослі колючими кущами терену і шипшини, не поширені в Греції. А тому перекладач наближує українську реалію до грецької для збереження образу вірша й дотримання його смислу.

Я. Рицос сам був прекрасним поетом і тому тонко відчував мовно-стилістичну й жанрову особливість Шевченкових творів. "Тополю" він прочитав та інтерпретував як поетичну казку з народнопісенними особливостями. У ті часи, в двадцяті роки XIX ст., в літературі розквітнув жанр поетичної народної казки.

Шевченкова "Тополя" увібрала українські фольклорні традиції, український художній простір і час, а тому її хронотоп насичений подіями в просторах України, діями героїв у селах часів Шевченка. Я. Рицос дотримується композиції оригіналу. В нього дія розвивається на тлі широкого поля, серед якого стоїть самотня тополя. Далі автор послідовно, як у казці, розповідає, звідки вона взялася у степу. Поет оповідає про дівчину, яка полюбила козака, і кохання це було щирим. Козак їде з села, дівчина сумує за ним рік, і два. Далі вступає у дію сувора реальність: *Мати не питала. За старого, багатого нищечком єднала*. Донька не погоджується виходити заміж за старого і їде до ворожки. Та дає зілля дівчині, вона його випиває і поступово за законами казкового жанру стає тополею: *Отак тая чорнобрива / Плакала, співала... / І на диво серед поля / Тополею стала*. У грецькому перекладі "Тополі" вдало передано розмовність твору, підкреслену не лише мовою автора, а й прямою мовою – бесідою дівчини і козака, матері та дівчини, ворожки з дівчиною. Грецький текст, як і Шевченків, насичено розмовними словами: зменшено-пестливими похідними від іменників. У Рицоса чорнобривий – *μαυροφρύδης*, чорнобрива – *μαυροφρύδη*, милий – *καλός*, мила – *καλή*. Для відтворення змісту Шевченкових рядків *Кругом ні билини! / Одна, одна, як сирота / На чужині, гине!* Я. Рицос, як і Шевченко, використовує образний світ фразеологізму *один, як билина*, тобто сам-самісінький. Перекладач перефразовує грецький фразеологізм *σαν την καλαριά στον κάμπο*, що еквівалентний українському за значенням. Я. Рицос підсилене значення *одна, одна, як сирота на чужині* передає композитом *πεντάρφανη* з інтенсифікованим значенням сирітства (буквально сирота, що не має навіть п'ятиюрідних родичів).

Зменшено-пестливі похідні розмовні іменники Шевченкового тексту Я. Рицос передає грецькими відповідниками: *αηδονάκι, μάνα μου, μητερούλα, περισσότερα μου, κορούλα, παντογνώστρα μου*.

Якщо в попередніх творах для передачі значення *козак* перекладач використовує іменник *νιός*, то в "Тополі" він запроваджує ближчий до нього за значенням іменник *παλληκάρι*: *Πολυβίλα χорнобριβα / Κοζακα δівчина – Μία κοπέλα μαυροφρύδα / ερωτεύτη παλληκάρι; Κολι живий козаченко, / Το ζαζαз прибуде – Τότε αν ζει το παλληκάρι, θάρθει ευθύς μπροστά στην κρήνη.*

Я. Рицос відчув пісенність "Тополі" й добре передав її, уподібнюючи димотичним народним пісням. Про це свідчить увесь текст перекладу "Тополі", а особливо її початок і кінець: *Πο δίβровι вітер віє, / Гуляє по полю, / Край дороги гне тополю / До самого долу – Άνεμος φυσά στο δάσος / και στον κάμπο σεργιανίζει / και για λεύκα, πλάι στη στράτα, / ως το χώμα τη λυγίζει.* Вони співзвучні змістом і метрикою, мелодикою, як і уривок *Без милого батько, мати – / Як чужії люде, / Без милого сонце світить – / Як ворог сміється, / Без милого скрізь могила... / А серденько б'ється – και πατέρας και μητέρα / δίχως του, της είναι ξένοι' δίχως του, κι ο ήλιος λάμπει / σαν οχτρός της που γελάει' / δίχως του, παντού 'ναι τάφος... / Μα η καρδιά χτυπάει, χτυπάει та інші.*

Я. Рицос дуже уважно поставився і в цьому перекладі до адекватного відтворення українських реалій. Він віднайшов вдалі грецькі відповідники до більшості розмовних слів, використаних у "Тополі". Тільки в одному місці він вдався до прямого запозичення *τσουμάκ*: *Чумак іде, подивиться / Та й голову схилить – Ο τσουμάκ* περνά, τη βλέπει, / σκύβει κάτω το κεφάλι,* подавши виноску-пояснення до нього про чумаків, які перевозили возом, запряженим двома волами, сіль із Криму і робота яких була важкою і небезпечною.

Цікаво, що іменник *чабан*, який є спільним запозиченням із турецької (від *çoban*) у новогрецькій та українській мовах, він замінив у тексті синонімічним питомим словом *βοσκός* пастух: *Чабан вранці з сопілкою / Сяде на могилі – το πρωί, ο βοσκός στο λόφο, / κάθεται με το σουραύλι.*

Я. Рицос переклав ще чотири твори Шевченка: "Кавказ", "Заповіт", "Мені однаково" та "Ой одна я, одна". Він вибрав їх серед інших, відчувши в них пафос захисника народу, правди і волі. Грецький поет і перекладач у своїй творчості виявляв чітку громадянську позицію. Він був учасником Руху Опору в своїй країні під час Другої світової війни, обстоював ідеї справедливості, демократії, боротьби проти поневолення народів.

У Шевченкові Я. Рицос відчув не тільки "брата по перу", а й по долі: у повоєнні роки він двічі сидів за ґратами. Як перекладач Я. Рицос сприйняв не лише поезію Кобзаря в народному стилі, а й його готовність бути на боці народу, мужньо боротися за його щастя, визволення від соціального гніту (Рильський. Книга народу [5, IV]).

"Кавказ" та "Заповіт" – твори, написані 1845 року в Переяславі, в роки поетового прозріння і благословення боротьби з ярмом і утисками царату: *Поховайте та вставайте, / Кайдани порвіте / І вражою злою кров'ю / Волю окропіте – Θάψτε με, κι ὀρθιοί σηκωθείτε, τις χειροπέδες σας συντρίψτε / και με το μαύρο, το εχθρικό / αίμα, τη Λευτεριά ραντίστε.* Вірш "Мені однаково" та "Ой одна я, одна" з'явилися 1847 року вже в казематі, коли Шевченка відправили в солдати за волелюбні ідеї його творів.

Поема "Кавказ" імпонувала Я. Рицосу безстрашним протестом Т. Шевченка проти спроби царату поневолити народи, що живуть на Кавказі, прагнуть відстояти своє право жити на своїй споконвічній землі за своїми звичаями.

Своїм пафосом поема "Кавказ" близька до твору Я. Рицоса "Ромйосині" – гімну боротьби грецького народу в усі часи його існування за Свободу, написаному в 1945–1947 рр. і вперше надрукованому тільки в 1954 р. Перекладачеві вдалося відтворити образний світ поеми, у центрі якого герой давньогрецької міфології непереможений Прометей, прикутий до гори за те, що подарував людям вогонь. Я. Рицос захоплювався мужністю Шевченка, який виступив проти офіційного патріотизму Російської імперії, її намагань розширити свої кордони і покорити непідкорені народи будь-якою ціною. Його притягувала Шевченкова ідея невмирущості боротьби народів за Свободу і правду. У перекладі рядків *Борітеся – побороете, Вам Бог помагає! / За вас правда, за вас слава і воля святая* Я. Рицос пише слова *Бог, Правда, Слава і Свобода* з великої літери: *Παλέψετε και θα νικήσετε! / Πάντα ο Θεός θα σας βοηθά! / Για σας παλεύει η Αλήθεια, η Δόξα, / για σας ιερή η Ελευθεριά.*

Цікаво, що в іншому місці перекладач гірко слова Шевченка про п'яну правду *Кати знущуються над нами, / А правда наша п'яна спить* змінює на *η Δικαιοσύνη καταμέθυστος*, тобто дуже п'яну справедливість. З такою заміною теж можна погодитися, бо у цьому випадку йдеться про правду як зведення законів (пор. Руська правда). Шевченкові болить серце за тих, хто загинув у цій несправедливій, спровокованій царатом війні: *Лягло костьми людей муштрованих чимало.* На ній загинув його друг, російський художник, офіцер Яків де Бальмен, якому Шевченко присвятив поему "Кавказ": *І тебе загнали, мій друже єдиний, / Мій Якове добрий! Не за Україну, / А за її ката довелось пролити / Кров добру, не чорну. Довелось запити / З московської чаші московську отруту!* Гіркоту цих слів Я. Рицос передає сповна і щиро:

*Μονάκριβέ μου φίλε, σε σκοτώσανε και σένα,
καλέ μου Ιάκωβε. Όχι για την Ουκρανία έχεις χαθεί,
μα για ένα δήμιο της έχει χυθεί
τ' αγνό σου το αίμα κ' έχεις πιεί
απ' της Μόσχας το κύπελλο της Μόσχας το φαρμάκι.*

Відповідні засоби дібрав Я. Рицос для відтворення Шевченкового сарказму з приводу того, чом ви нам / Платить за сонце не повинні! – / Та й тільки ж то! Ми не погане, / Ми настоящі християне – δε μας πληρώνετε για κάθε αχτίνα του ήλιου και δραχμή. / Αυτό μονάχα. Τίποτ' άλλο. Εμείς δεν έχουμε του ειδωλολάτρη τ' αδηφάγο μάτι. / Εμείς είμαστε γνήσιοι χριστιανοί.

Я. Рицос запроваджує в цей текст навіть назву грецької грошової одиниці *δραχμή* (драхма) для конкретизації розміру плати за сонце, дослівно *платити за кожен промінь сонця драхму*. В українському тексті трапляються іменники *чурек* і *сакля* як назви реалій кавказьких народів. Мабуть, за посередництва Шевченка вони ввійшли до лексикону української мови. Я. Рицос замінює їх грецькими іменниками для адекватності перекладу, замість *сакля* він використовує в одному місці *σπίτι του Καυκάσου* (*ψωμί και σπίτι του Καυκάσου – όλα δικά σου*), в іншому (*Нам тільки сакля очі коле*) – *та φτωχokάλυβα* бідна колиба: *Μόνο та φτωχokάλυβά σας / μας αγκυλώνουν τη ματιά*. Іменник *чурек* Я. Рицос перекладає як *ψωμί* (хліб). І на це є своя причина. У новогрецькій теж існує іменник *то тсуурéκι*, запозичений від турецького *çörek*, але з іншим значенням – це здобний солодкий хліб з борошна, масла, яйця, цукру з прянощами, який раніше виготовляли лише на Великдень і котрий сьогодні їдять у будь-який день. Навряд чи такий хліб їли щодня бідні люди на Кавказі. Для дотримання думки Шевченкового твору Я. Рицос використовує у цьому випадку слово *ψωμί* (прісний хліб).

Відтворення українських реалій, особливо побутових, для перекладача становить неабиякі труднощі. Рицосові вдалося дібрати грецькі відповідники навіть до фонових лексик. Розгляньмо в цьому плані уривок: *Ви любите на братові / Шкуру, а не душу! / Та й лупите по закону: / Дочці на кожушок, / Байстрюкові на придане, / Жінці на патинки. / Собі ж на те, що не знають / Ні діти, ні жінка! – Σεις αγαπάτε, διόλου την ψυχή, / μα του αδελφού σας το πετσί, / και του το υδέρνετε κατά το νόμο: / για μια γούνα της κόρης σας και μόνο, / για να προικίσετε τα μπάσταρδα σας, / για τα γοβάκια της κυράς σας, / κι όσο για τον εαυτό σας, – ε, για κάτι τι / που ούτε απ'τα τέκνα σας ούτε απ'την κυρά σας / δεν πρόκειται να μαθευτεί.*

Слово *кожушок* Рицос перекладає як *γούνα* і це можливо. У сучасній українській мові іменник *байстрюк* має значення "позашлюбна дитина". Їх бідаків, нещасних поводирів сліпих кобзарів, панських козачків, служок дяків Шевченко згадує у своїх віршах часто і з великим співчуттям. Він сам зазнав їхньої сирітської долі. Я. Рицос добирає до цього іменника розмовний відповідник *μπάσταρδα*. Перекладач пропонує перекласти українські *патинки* грецьким словом *τα γοβάκια* – назвою закритих жіночих черевиків з гострими носками (на зразок рос. туфлей-лодочек). У сучасній

українській мові *патинки* – запозичення з польської мови і позначає воно черевики без закаблуків, щось на зразок поширених у східних народів пантофлів. Існує навіть український фразеологізм *бігла швидко, аж патинки відлітали*. Мабуть, така заміна у перекладі теж можлива, адже існує спільна асоціація у сприйнятті цих різновидів взуття як гостроносих черевиків.

Поширене в Шевченка слово *козак* у різних віршах Я. Рицос перекладає по-різному. У перекладі поеми "Кавказ" він послідовно використовує слово *κοζάκος* як відповідник до Шевченкового козака. Цю лексему фіксують у новогрецькій мові поважні лексикографічні праці, наприклад, тлумачний словник Г. Бамбінїотиса [14] та Е. Кріараса [13]. Перший тлумачить його як мандрівне населення на південних кордонах Росії, яке славилось сміливістю, берегло кордони країни; після революції 1917 року стало частиною Червоної Армії. Укладач словника пише слово *козак* з великої літери і вважає його запозиченням через посередництво французької мови *Cosaque* від укр. *оукраїно́* *Kozak* < тур. *Kozaki*. У словнику Е. Кріараса цю лексему подано з малої літери як *κοζάκος* і як назву жителів південної Росії, які мали напівавтономний режим і служили в царській кавалерії. На думку редактора цієї праці, аналізоване слово веде свій родовід від російської мови.

Обидва тлумачення не збігаються в словниках. Вони не охоплюють кілька істотних лексико-семантичних варіантів цієї лексеми в українській мові: 1. Вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на південні землі України і брала участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників; нащадок такої людини, представник вільного стану взагалі; 2. Уродженець колишніх військових областей Росії (Кубанської, Оренбурзької, Донської), котрий повинен був відслужити в армії за пільгове використання землі; 3. Відважний та хоробрий чоловік.

У проаналізованих Шевченкових творах ("Причинна", "Вітре буйний, вітре буйний", "Тече вода в синє море") ідеться про використання іменника *козак* у значенні вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти чи нащадок таких людей. Адже тільки вільна людина, а не кріпак мала право вільно пересуватися. У баладі "Причинна" козаченько молодий поїхав на чужину, також у вірші "Тече вода в синє море" *Пішов козак світ за очі; / Грає синє море; Сидить козак на тім боці, – / Грає синє море* Я. Рицос перекладає іменник *козак* словом *νιός* (парубок).

Значення іменника *козак* "сильний, хоробрий чоловік, парубок" перекладач передає також словом *παλληκάρι* в "Тополі": *Защебече соловейко / В лузі на калині, / Заспіває козаченько, / Ходя по долині – Τηβίζει τ'αηδονάκι / μες στα θάμνα, στο λιβάδι, / τραγουδάει το παλληκάρι / ως περνάει στον κάμπο βράδι*.

У поемі "Кавказ" перекладач послідовно використовує запозичення *Κοζάκος*, маючи на увазі його зміст "вільна людина і оборонець рідного краю". Я. Рицос виразно передає сум Шевченка за другом, який загинув у завойовницькій війні на Кавказі, а не в боротьбі за рідний край: *Μῦν Ἰακωβε добрий! Не за Україну, / А за її ката довелось пролити / Кров добру, не чорну. Довелось запити / З московської чаші московську отруту!*

*Μονάκριβέ μου φίλε, σε σκοτώσανε και σένα,
καλέ μου Ἰάκωβε. Ὅχι για την Ουκρανία έχεις χαθεί,
μα για ένα δῆμιο της έχει χυθεί
τ'αγνό σου το αίμα κ' έχεις πιει
απ'της Μόσχας το κύπελλο της Μόσχας το φαρμάκι.*

У тій частині поеми, де йдеться про козаків, які загинули в боротьбі за Україну, Я. Рицос використовує іменник *козак*: *Λίταιν з козаками понад берегами, / Розриті могили в степу назирай. / Заплач з козаками дрібними сльозами / І мене з неволі в степу виглядай. – Καλέ μου, φίλε, αξέχαστέ μου, ας βρει κονάκι / στην Ουκρανία η άγια σου ψυχή ξανά, / στις όχτες, δίπλα στους Κοζάκους ας σταθεί βουβά, / να δει τους ανοιχτούς στις στέππες λάκκους, / να χύσει δάκρυα σιγαλά μαζί με τους Κοζάκους / να σμίξει και μ' εμέ στη στέππα σαν γυρίσω απ' τη σκλαβιά.*

У творах Т. Шевченка особливе змістове наповнення має також іменник *могила* і на нього повинен зважати перекладач, адже він виконує роль слова-образу, тому що виражає ідею "місце поховання козаків та всіх полеглих у боротьбі за волю, визволення від татаро-монгольських та інших загарбників українських земель". Такі могили, великі пагорби, були пам'ятниками козацькій звитязі. Їх Шевченко згадує в багатьох своїх творах як знак пошани в історичній пам'яті народу до героїв, оборонців рідного краю. Трапляється це слово і в тих віршах та поемах, які переклав Я. Рицос. Цей образ використовує поет в баладі "Причинна": *Чорніє гай над водою, / Де ляхи ходили; / Засиніли понад Дніпром високі могили, у поемі "Перебендя": Вітер віє, повіває, / По полю гуляє, / На могилі кобзар сидить / Та на кобзі грає. Він трапляється у поемі "Тополя": Чабан вранці з сопілкою / сяде на могилі, / Подивиться – серце ние: Кругом ні билини. Рицос перекладає слово-образ *могила* іменником *ο λόφος* (пагорб): *το πρῶτ, ο βοσκός, στο λόφο / κάθεται με το σουράυλι*. Він чітко розрізняє значення слова *могила* – "місце поховання людини" та "могила (братська) козаків, повстанців". Так, у "Причинній" є рядки *Ποховали громадою, як слід по закону. / Насипали край дороги / Δεῖ μοгили в житί – використано іменник τάφος*. У "Тополі" також є *τάφος: δίχως του παντού 'ναι τάφος*, але й могила-пагорб, місце вшанування слави загиблих козаків.*

У поемі "Кавказ" Шевченко пише про розриті *могили* (*розриті могили в степу назирай*) і це вже відверта оцінка Шевченком

політики царату Російської імперії, яка робила все, аби стерти в пам'яті народу навіть згадку про боротьбу козаків за волю. Я. Рицос у перекладі цього уривка використовує іменник *ο λάκκος* (яма) – синонімі лексеми *τάφος*: *να δει τους ανοιχτούς στις στέππες λάκκους*. У вірші "Розрита могила", написаному 1843 року, Шевченко конкретизує цим словосполученням образ сплундрованої волі, втрати її Україною.

На особливу увагу заслуговує розкриття змістового та смислового наповнення в перекладах творів Шевченка іменника *море*. Воно прямо стосується адекватності перекладу. У грецькій та українській мовних картинах світу семантичний простір концепту море відрізняється. У новогрецькій його вербалізують щонайменше чотири слова: *η θάλασσα* виражає найзагальніше за обсягом поняття, *το πέλαγος* – "море між островами та сушею", *ο πόντος* – "море-прохід, море-міст" і рідко вживане *η αλς* використовується у фразеологізмах та як зв'язаний корінь у численних похідних словах. Це море, яким його бачать із суші. У просторі моря є ще й *ο ωκεανός* (океан) – величезні морські простори, які розділяють материки. В українській мовній картині світу концепт *море* ословлено іменником *море* і запозиченим словом *океан*. Така відмінність не могла не позначитися на грецькому перекладі частотного у Шевченка слова *море* і словосполучення *синє море*, при тому, що образ моря в поетичних картинах світу має багато спільного.

Образ моря – це уособлення довгої дороги, великої просторової відстані, що розділяє людей. Ним часто користувалися в романтичній поезії під впливом фольклору. Для прикладу згадаймо початок Пушкінської казки про рибаків і рибку: *У самого синього моря / Жил старик со своею старухой*. Чи початок Єршовського "Коника-горбоконика": *За горами, за лесами, за широкими морями*. У творах Шевченка теж поширений образ синього моря. У баладі "Причинна" ("Τρελλή") Я. Рицос використовує іменник *ο πόντος* – "море між островами", що дозволяє йому відтворити Шевченкову метафору-порівняння неба з морем, місяця з човном: *блідий місяць на ту пору / Із хмари де-де виглядав, / Неначе човен в синім морі, / То виринає, то потопав – Την ώρα αυτή, τ'ωχρό φεγγάρι / μες απ'τα γνέφια αχνοκοιτά / – βάρκα στον πόντο που σαλπάρει και μια πηδά και μια βουτά*.

У перекладі вірша "Вітре буйний" ("Άνεμέ μου, ορμητικέ μου") у початкових рядках Я. Рицос використовує загальний найабстрактніший іменник цього синонімічного ряду слів *η θάλασσα* (море): *Вітре буйний, вітре буйний! / Ти з морем говориш / Збуди його, заграй ти з ним, / Спитає синє море – Άνεμέ μου, ορμητικέ μου, / Που στη θάλασσα μιλείς / ξύπνια την, παίξε μαζί της / ρώτα την για να μου πεις*.

В іншому місці цього вірша, де у Шевченка використано непряме звертання дівчини до синього моря: *воно скаже, синє море, / Де його поділо. / Може милого втопило – / Розбий синє море*, Я. Рицос вдається до субстантивованого прикметника *η γλαυκή* замість *η θάλασσα* тобто називає спокійне, погідне море, яке дівчина просить розбити: *ξέρει αυτή πού 'ναι ο καλός μου, / τι τον κουβαλούσε αυτή. / Μη και μου τον έχει πνίξει; / Στάστην τότε τη γλαυκή*.

Там, де йдеться в Шевченковому вірші про дівчину, що ладна втопитися: *Русалкою стану, / Пошукаю в чорних хвилях, / На дно моря кану*, Я. Рицос створює метафору за допомогою композитного іменника *τα μαυράνερα* чорні води, які символізують лихо в грецькій мовній картині світу (пор. давньогрецькі назви Чорного моря: *η Μαύρη θάλασσα* – море бурхливе, лихо, що приносить нещастя, і Гостинне море *ο Ευξεινος Πόντος* – море лагідне, спокійне).

У вірші "Тече вода в синє море" зіставлення води, що тече, впадає в море, з водою, що не витікає, створює картину природного явища, яке невідворотне і безповоротне: річка впадає в море. Сподівання козака знайти щасливу долю на чужині марні. Я. Рицос на початку вірша подає картину спокійного морського берега, куди впадають води: *Στο γλαυκό γιαλό κυλάνε / τ'ανεγύριστα νερά*. Далі Я. Рицос використовує іменник *ο πόντος* (море біля суші, море-прохід). У Шевченка воно грає, тобто хвилюється, б'ється, як і неспокійна душа козака: *Пішов козак світ за очі; / Грає синє море, / Грає серце козацьке, / А душа говорить. – Пάει ο νιός της γης την άκρη' / σπάει ο πόντος γαλανός / σπάει σαν κύμα κ' η καρδιά του / και του λέει ο λογισμός*. І вдруге, коли він пересвідчився в марності своїх сподівань на волю, коли спіткалося горе, замість шуканої долі: *Сидить козак на тім боці, / Грає синє море, / Думає доля зустрінься – Спіткалося горе. – Στέκει ο νιός στην όχτη πέρα, / σπάει ο πόντος γαλανός. / Έλπιζε την τύχη να βρει, / τον αντάμωσε ο καημός*.

Цікавим прикладом трансформації та призвичаювання Шевченкового *синього моря* до контексту грецької мовної картини світу є використання в перекладі "Тополі", крім іменника *θάλασσα* чи його синонімів *πόντος*, *πέλαγος*, словосполучення *γαλάζιο ακροθαλάσσι* – буквально "біля синього морського берега": *Плавай, плавай, лебедонько, / У синьому морі – Κύκνε μου, όλο πλέε και πλέε / στο γαλάζιο ακροθαλάσσι*. Так, Я. Рицос реалізує народнописенну основу "Тополі", котру поєднано з компонентами казкових перетворень: дівчини в тополю, дівчини і лебедя як образу подружньої вірності. Уже в наступних рядках перекладу Шевченкове *синє море* Я. Рицос передає як *πέλαγος* (відрите море): *Рости, рости, подивися / За синєє море; По тім боці – моя доля, / По сім боці – горе – Ν'ανεβείς και να κοιτάξεις / κείθε απ'του πελάγου τα βάθη; / είναι η τύχη μου – και κάτω, / κ'είναι δω – καημοί και πάθη*.

У "Заповіті" Т. Шевченко теж згадує *синє море*: *Як понесе з України / У синєє море / Кров ворожу...* У цьому контексті Я. Рицос його перекладає як *ακρόγιαλο* (синій берег моря): *Κί'όταν μια μέρα φέρει ο Δνεΐπερος / το αίμα του εχθρού απ'την Ουκρανία / ως κάτω στο γαλάζιο ακρόγιαλο*.

У поемі "Кавказ" для створення картини горя, яке завдавали завойовницькі війни царя людям муштрованим, простим, змушеним воювати за примусом, Т. Шевченко інтенсифікує поняття потоку сліз, зіставляючи ріки – море й огненне море сліз: *Лягло костьми / Людей муштрованих чимало. / А сльоз, а крові? напоїть / Всіх імператорів би стало / З дітьми і внуками, втопить / В сльозах удов'їх. А дівочих, / Пролитих тайно серед ночі! / А матерніх гарячих сльоз! / А батькових, старих, кривавих, / Не ріки – море розлилось, / Огненне море!* У Рицоса в цьому випадку зіставлено ріки – море й океан сліз: *Έπεσαν πτώματα, πλήθος στρατιώτες / και πόσα δάκρυα έπεσαν, και πόσον αίμα! / Θάφτανεν όλοι οι αυτοκράτορες μ'αυτό να χορτασθούν, / μες στων χηρών τα δάκρυα να πιγούν. / Τα δάκρυα των παρθένων / που μες στη νύχτα κύλησαν κρυφά, / τα δάκρυα των μανάδων τα ζεστά, / τα ματωμένα δάκρυα των πατέρων, / πλημμύρισαν τους ποταμούς, πλημμύρισαν τη θάλασσα, / τους φλογισμένους ωκεανούς*.

Т. Шевченко порівнює з морем поле, використовуючи його переносне значення, чогось великого в об'ємі, розмірі, кількості. Таке значення у грецькій мові властиве словам *το πέλαγος* та *ο πόντος*. У перекладі "Тополі" ("Леўка") стоїть іменник *πόντος*: *Кругом поле, як те море / Широке синіє – γύρω της πλατύς ο κάμπος / σαν τον πόντο γαλανίζει*.

Певні труднощі у перекладі пов'язані з різним обсягом значення берег (бік) у Шевченкових текстах та їхніх перекладах. У сучасній українській мові іменник *берег* індіферентний щодо вживання зі словами *річка*, *лиман* та *море*. Він сполучається з усіма ними. У новогрецькій *берег моря* позначається словом *ακτή*, територія, прилегла до моря, перекладається як *γιαλός*, *παραλία*, *ακροθαλασσιά*, *περιγιάλι*, *ακρογιάλι*, *ακρογιαλιά*, а берег лиману та річки – як *όχτη*.

У вірші "Вітре буйний, вітре буйний" рядки Шевченка *Коли же милий на тім боці, / Буйнесенький, знаєш, / Де він ходить, що він робить, / Ти з ним розмовляєш* перекладено зі словом *όχτη*. Так само перекладає Рицос рядки вірша "Тече вода": *Сидить козак на тім боці – / Грає синє море – Στέκει ο νιός στην όχτη πέρα' / σπάει ο πόντος γαλανός*. В обох випадках козак *стоїть*, а не сидить на березі лиману і вдивляється в море.

Вдаючись до таких трансформацій, перекладач наближує образний світ Шевченка до грецької мовної картини світу і точно передає смислову навантаженість образів. Він апелює до глибинних асоціацій з грецькими реаліями, які б передавали думку Шевченка і

відступає від можливих буквалізмів заради збереження художньої реальності. Так, у прикінцевих рядках вірша "Тече вода в синє море" знову постає картина моря: *А журавлі летять собі / На той бік ключами*. Я. Рицос у цьому випадку використовує композитний іменник *ακρογιαλιά* тобто берег моря: *Γερανοί πετάνε σμάρια / πέρα απ'την ακρογιαλιά*. Тут напрошується паралель з Соломосовою "Тишею" – *Δεν ακούται ουτ'ένα κύμα / Εἰς την ἔρημη ακρογιαλιά*. У перекладі О. Пономарева ці рядки звучать так: *Жодних хвиль на морській гладині / І самотній берег в імлі*.

Вірш "Заповіт" датовано, як і поему "Кавказ", 1845 роком. У ньому Шевченко просить друзів: *Як умру, то поховайте / Мене на могилі / Серед степу широкого / На Вкраїні милій*. Рицос гранично точно передає в перекладі слова оригіналу: *Σαν θα πεθάνω να με θάψετε / πάνω στων λόφων τη γωνία, / στον κάμπο τον πλατύν ανάμεσα / στην λατρεμένη μου Ουκρανία*. Отож, поет просить поховати його як оборонця волі рідної землі.

Українська елліністка Т. М. Чернишова в статті про переклади творів Шевченка Рицосом зазначає, що він своїм геніальним відчуттям розшифровує "Заповіт" краще, ніж тисячі дослідників творчості Шевченка рідною мовою" [Чернишова 1961:7]. Поет багато працював над відтворенням стилю і змісту цього Шевченкового твору. Спочатку він переклав його поширеним у новогрецькій поезії верлібром. Однак Рицос знав достеменно, що це не стиль оригіналу і продовжив свою працю над перекладом. Другий його варіант має вже римовану форму.

Про Україну, її долю і волю Шевченко писав усе своє життя. Вже в солдатах, з Оренбурзької фортеці-каземату він пише вірш "Мені однаково". Я. Рицос передав дуже точно і гіркоту поетових слів, і його біль: *Та не однаково мені, / Як Україну злії люде / Присплять, лукаві, і в огні / Її окраденую, збудять ... / Ох, не однаково мені. – Όμως δε θα μου κάνει διόλου το ίδιο / αν άνθρωποι κακοί, μιαροί / Την Ουκρανία αποκοιμίσουν, πονηροί, / Και στην φωτιά ξυπνήσει, ληστεμένη, ένα πρωί. / Ω, δε μου κάνει διόλου το ίδιο*.

Мотив самотності пронизує вірш "Ой одна я, одна", теж написаного в казематі в 1847 році. У Т. Шевченка він звучить як тужлива українська народна пісня про дівчину-сироту, що не знала ні щастя, ні долі, яка *меж чужими зросла, / І зросла – не кохалась!* У неї немає і не буде чоловіка. Я. Рицос бездоганно відтворює зміст вірша, а ось метрику його він трансформує, наближаючи до грецької мовної свідомості. У нього вона звучить як грецька народна віршована казка. Згадаймо типовий початок однієї з них: *Δως την πτάτσα να γυρίσει, / Παραμύθι ν'αρχίσει*.

Порівняймо в цьому плані звукову організацію оригіналу та перекладу:

Ой одна я, одна,
Як билиночка в полі,
Та не дав мені Бог
Ані щастя, ні долі.

Μοναχή, ολομονάχη
Καλαριά σ'ερμό χωράφι,
τύχη και χαρά καριά
ο Θεός για με δε γράφει.

У наведених текстах використано два фразеологізми. Один із них паралельний як за формою, так і за змістом у двох мовах: як билиночка в полі – *καλαριά σ'ερμό χωράφι*. Український вислів *Не дав мені Бог ані щастя ні долі* – розмовна форма інтернаціонального фразеологізму, в основі якого грецька одиниця. У грецькому варіанті вірша теж використано перефразований фразеологізм *τύχη και χαρά καριά / ο Θεός για με δε γράφει*, ближчий до давньогрецького джерела, що звучить як *το πεπρωμένο φύγειν αδύνατο* – "від долі не втечеш", *έτσι μου ήταν γραμμένο* – "так мені на роду (віку) написано". Їхні значення зорієнтовано на підкреслення того, що якщо щось призначено долею, вищою силою, те обов'язково збудеться. Шевченко підкреслює – сироті дісталася лише лиха доля. Я. Рицос грецьким фразеологізмом теж наголошує, що сироті судилася злая доля, в неї немає талану.

Я. Рицос написав вірш-присвяту Т. Шевченкові, опублікований 3 березня 1961 р. в грецькій газеті "Αυγή" ("Світанок"). Між заголовком і текстом вірша епіграф з поеми "Кавказ", що найдужче припав до душі перекладача: *Ι неситий не виоре / На дні моря поле. / Не скує душі живої / І слова живого – Ποιος άπλυστος μπορεί να οργώσει / Χωράφι μέσα στο βυθό, / ν'άλυσοδέσει την ψυχή μας, / το λόγο μας το ζωντανό*; Цим він підкреслює своє захоплення подвигом поета-правдолюбця. У вірші Рицоса багато алюзій до "Заповіту" Шевченка. Так, рядки Кобзаря *І вражою злою кров'ю волю окропіте* близькі до *Ταράς Σεβτσένκο, μεγάλη ουκρανική πεδιάδα η ψυχή σου / ποτισμένη απ'το αίμα σου, ποτισμένη / απ'το αίμα του λαού σου – απέραντη πεδιάδα*. У перекладі Галини Маслюк вони звучать: *Тарасе Шевченку, велика українська рівнина – душа твоя, / орошена кров'ю твоєю, орошена / кров'ю народу твого – безкрая рівнина* [4, 211–212].

Перифразую Шевченкових рядків із "Заповіту" *Щоб лани широкополі, / І Дніпро, і кручі / Було видно, було чути, / Як реве ревучий* є Рицосові слова із "Присвяти": *Μπορείς τώρα ν'άκους χαμογελώντας, / απ'το ύψος του λόφου, όπου σ'ανέβασε ο αγώνας σου πάνω από θάνατο / τη βοή του Δνειπέρου απ'τα ανθισμένα δέντρα*. У перекладі Г. Маслюк: *Можеш слухати зараз усміхнений / з висоти кручі, куди підняла тебе боротьба над смертю* [4, 122–124].

Відзначаючи 200-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка, ми з вдячністю згадуємо грецьких письменників і перекладачів Н. Казандзакіса, Я. Рицоса, Е. Алексіу та багатьох інших, тих, хто зробив відомою в Греції творчість великого українського поета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басенко-Кормалі Н. Тарас Шевченко – Діонісій Соломос. Оспівувачі свободи // Тарас Шевченко. Заповіт. Διαθήκη. – Χίος, 2011. – С. 154 – 202.
2. Басенко-Кормалі Н. Зустріч українського національного поета з грецькою словесністю. Τарάς Σεβτσένκο. Заповіт. Διαθήκη. – Χίος, 2011. – С. 104–154.
3. Білецький А., Чернишова Т. Новогрецькою мовою // Літературна Україна. Про твори Шевченка. – 1961. – 19 травня.
4. Маслюк Г. Тарасові Шевченку // Τарάς Σεβτσένκο. Заповіт. Διαθήκη. – Χίος, 2011. – С. 122–124.
5. Микитенко Ю. Шляхом українського Прометея // З історії та типології українсько-грецьких літературних зв'язків. – К.: Видав. дім "Всесвіт". – 2008. – 392 с. 6. Пономарів О. Шевченко новогрецькою мовою // Голос Шевченка над світом. – К., 1961. – С.14–21.
7. Рильський М. Книга народу // Т. Г. Шевченко. Кобзар. – К.: Держ. вид-во худ. літ-ри, 1956. – С. III – VIII.
8. Чернишова Т. М. Грецька література і Шевченко // Шевченківський словник у 2-х томах. – Т. 1. – К.: Голов. редакція УРЕ, 1976. – С. 169 –170.
9. Чернишова Т. Поет солідарності (про Я. Рицоса) // Всесвіт, 1979. – №5. – С. 19–24.
10. Чернишова Т. Еллі Алексіу про Кобзаря // Всесвіт. – 1985. – № 3. – С. 161.
11. Чернишова Т. Еллі Алексіу. – Т. 1. – УЛЕ. – К., 1988. – С. 48.
12. Чернишова Т. Бумі-Ріта Папа. – Т.1. – УЛЕ. К., 1988. – С. 248.
13. Чернишова Т. Димакіс М. – Т. 1. УЛЕ. – К., 1988. – С. 69.
14. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів. – Т. 1. – К., 1956. – С. 15.
15. Κριαράς Ε. Λεξικό της σύγχρονης ελληνικής δημοτικής γλώσσας. – Αθήνα, 1988.
16. Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. – Αθήνα, 2005.
17. Ρίτσος Γ. Ο Ουκρανός ποιητής Τ. Σεβτσένκο και το ποίημά του "Καύκασος".
18. Σεβτσένκο Т. Ποιήματα. – Αθήνα, 1964. – 93 σ.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Клименко Н.

Рецепция произведений Тараса Шевченко в новогреческой литературе (на материале переводов Янниса Рицоса)

В статье рассматриваются переводы произведений Т. Шевченко выдающимся греческим поэтом Яннисом Рицосом, раскрывается мастерство воспроизведения содержания оригинала, его фонки, украинских реалий, смысловой нагрузки образов-символов и фразеологизмов.

Ключевые слова: жанровая разновидность произведения, образы, символы, реалии, фоника произведения.

Klymenko N.

Reception of literary works by Taras Shevchenko in Modern Greek (based on translations by Yannis Ritsos).

The article is dedicated to the analysis of translations of Taras Shevchenko's literary works by the prominent Greek poet Yannis Ritsos. It has shown his mastery in portrayal of the original content, sound organization of literary works (phonics), symbolic meaning of characters, Ukrainian realities, phraseological units.

Key words: genres of literary works, characters, symbols, realities, sound organization of literary works (phonics).